

УДК: 338.46:330.3.41.1:338.246.027

Жерновий Д.В., молодший науковий співробітник

*ДУ "Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України"*

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ У СЕКТОРІ ПОСЛУГ: ПЕРЕДУМОВИ ОПТИМАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Проаналізовано основні підходи до обґрунтування необхідності державних інтервенцій в інноваційні процеси сектора послуг. Розглянуто два найбільш поширені підходи: неокласичний – провали ринку та еволюційний – провали системи. Узагальнено європейський досвід використання полісу-міх для стимулювання інноваційної активності у секторі послуг.

Ключові слова: інноваційна активність, сектор послуг, інноваційна політика.

*D. Zhernovyi, Junior Researcher
STEPS Center of NAS of Ukraine*

INNOVATIVE ACTIVITY IN SERVICE SECTOR: PREREQUISITES FOR OPTIMAL GOVERNMENT SUPPORT

The article deals with the analysis of the rationale for the necessity of state interventions in service sector innovation processes. The most common approaches are considered: neo-classical (market failure) and evolutionary (system failure). The article generalizes the European experience of the use of policy-mix for the stimulation of innovative activity in service sector.

Keywords: innovative activity, service sector, innovation policy.

JEL: C31, H25, O31

Постановка проблеми. Можливості прискорення економічного зростання є однією із найважливіших проблем після падіння української економіки на 16,4% лише за 2013–2015 рр.¹. Основним джерелом економічного зростання слугують інновації. Збільшити кількість запроваджених інновацій можна лише за умови посилення інноваційної активності вітчизняних підприємств. Проте в умовах обмеженості доступу українських виробників до фінансових ресурсів нарощення витрат на інноваційну активність можливе лише за актив-

ної державної підтримки. Крім того, варто звернути увагу на сектор послуг (СП), де сьогодні створюється 2/3 ВВП України. Враховуючи вагу цього сектора у вітчизняній економіці, ми визначили мету цього дослідження як теоретичне обґрунтування необхідності державних інтервенцій в інноваційні процеси СП. У цьому контексті постають такі питання: за яких умов ринки ефективно розподіляють фактори і продукт інноваційної активності та якими мають бути ефективні заходи державної інноваційної політики (ДІП)² з урахуван-

¹ Інфляційний звіт / НБУ. – Жовтень 2017. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=58138836>

² Під поняттям "державна інноваційна політика" ми будемо розуміти систему державних заходів, спрямованих на стимулювання інноваційної активності підприємств.

ням особливостей виробництва послуг. Спочатку ми розглянемо неокласичну аргументацію, потім еволюційний підхід і, врешті-решт, – практику державного стимулювання інноваційної активності в ЄС.

Основні результати. *Неокласичний підхід – "провали ринку".* У неокласичній моделі загальної рівноваги Ерроу – Дебре ринки є Парето-ефективними³ за умови виконання припущень теорем добробуту⁴. Державні інтервенції у такому випадку можуть відбуватися лише через перерозподіл ресурсів. Проте існують ситуації, коли припущення теорем добробуту не виконуються і, відповідно, ринкова рівновага не є Парето-оптимальною. Такі ситуації називають "неспроможністю ринку"⁵, що з початку 1960-х років, завдяки роботам К.Ерроу і Р.Нельсона, є необхідною умовою обґрунтування державних інтервенцій в інноваційні процеси⁶.

До факторів неефективності ринку, як правило, відносять: екстерналії, асиметрію інформації, особливості виробництва знань, монополію, проблеми привласнювання і т.ін. Однак у контексті обґрунтування ДПП нас цікавитимуть лише ті фактори, що демотивують підприємства інвестувати у виробництво знань (інноваційну активність)⁷, а також ті, що мають першочергове значення для виробників послуг.

Дослідження інноваційної активності у СП свідчать про щонайменше дві особливості та-

кої діяльності⁸: схильність до впровадження нетехнологічних інновацій і неповне врахування витрат на інноваційну активність. Як наслідок, утворилась лакуна в теорії і практиці державного стимулювання інноваційної активності у СП. Насправді виробники наукоємних послуг активно інвестують у ДіР⁹ і разом з промисловими виробниками потребують додаткових стимулів. Так, П. ден Гертог зазначає, що, по-перше, виробники наукоємних послуг інвестують у ДіР і впроваджують технологічні інновації у середньому більше за промислові підприємства, а по-друге, впровадження нетехнологічних інновацій також обумовлює зростання продуктивності виробництва¹⁰. Звісно, існують труднощі виокремлення інвестиції, спрямованих на впровадження цього типу інновацій, проте вони цілком порівнянні із витратами на технологічні інновації. Також впровадження "м'яких" інновацій породжує екстерналії, які зменшують приватну віддачу і демотивують підприємства інвестувати у виробництво знань. Наприклад, Л.Рубалкаба виділяє "провали ринку", що щільно пов'язані з інноваційними процесами у СП¹¹.

Суспільні блага та екстерналії. За Дж.Стігліцем, знання – це суспільне неконкурентне благо, споживча вартість якого залишається незмінною¹², а споживання доступне усім учасникам ринку¹³. Відповідно, його

³ Ефективним, за Парето, називають такий стан ринку, за якого неможливо перерозподілити ресурси так, щоб покращити добробут одних агентів (відносно їхньої цільової функції), не погіршивши добробут інших.

⁴ Salanié B. *Microeconomics of Market Failures*. Cambridge: MIT Press, 2000. 238 p.

⁵ Неспроможність ринку (також провал або фіаско ринку) є дисфункцією ринкового механізму, що породжує неефективність розподілу факторів і/або продукту виробництва.

⁶ Trajtenberg M. Can the Nelson-Arrow Paradigm Still Be the Beacon of Innovation Policy? In Lerner J., Stern S.(eds.). *The Rate and Direction of Inventive Activity Revisited*. Chicago: Chicago UP, 2012. P. 679–684.

⁷ Lundvall B.-Å., Borrás S. Science, Technology, and Innovation Policy. *The Oxford Handbook of Innovation*. N.Y.: Oxford UP, 2005. Chapter 22. P. 599–631.

⁸ Den Hertog P. Rubalcaba L., Segers J. Is there a rationale for services R&D and innovation policies? *International Journal of Services Technology and Management*. 2008. Vol. 9 (3–4). P. 334–354.

⁹ Hipp C., Grupp H. Innovation in the service sector: The demand for service-specific innovation measurement concepts and typologies. *Research Policy*. 2005. Vol. 34 (4). P. 517–535.

¹⁰ Den Hertog P. Managing the Soft Side of Innovation: How do Practitioners, Researchers and Policy-makers Deal with Service Innovation? *The Theory and Practice of Innovation Policy. An International Research Handbook*. Cheltenham: Edward Elgar, 2012. P. 303–331.

¹¹ Rubalcaba L. Which policy for innovation in services? *Science and Public Policy*. 2006. Vol. 33 (10). P. 745–756.

¹² Незмінна споживча вартість означає, що гранична вартість споживання знання для кожного учасника ринку дорівнює нулю.

¹³ Stiglitz J., Greenwald B. *Creating a Learning Society: A New Approach to Growth, Development, and Social Progress*. N.Y.: Columbia UP, 2014. 680 p.

виробництво і розподіл породжують екстерналії, які ще називають ефектом поширення знань (*knowledges pillovers*), за яким підприємства не в змозі привласнити усю повноту вигід від впровадження інновацій. Це демотивує їх інвестувати в інноваційну активність і, як наслідок, встановлюється суспільно неоптимальний рівень "виробництва знань". Такий провал ринку, як правило, коригують або шляхом упровадження певного режиму захисту об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ), або шляхом субсидування інноваційної активності за умови зростання загальноекономічного добробуту. Уряд має втручатись у інноваційні процеси виключно у випадку збільшення суспільного виграшу від проведення ДПП. Та оскільки патентний захист поширюється лише на певні види інформації, виробники наукоємних послуг частіше можуть стикатися з негативними наслідками ефекту поширення знань і тому потребують державної підтримки, спрямованої на його усунення.

Ринкова влада породжує провал ринку, пов'язаний з іншою характеристикою знання – ефектом масштабу від упровадження інновацій. За відсутності компенсації втрат від негативного ефекту масштабу¹⁴ на ринку може спостерігатись природна монополія, в інших випадках – олігополія або монополістична конкуренція. Для ілюстрації дії цього ефекту розглянемо просту модель економіки з постійними граничними витратами виробництва, які можна зменшити лише через інвестиції у виробництво знань. Водночас використання придбаного знання не залежить від обсягів виробництва, що стимулює більші підприємства впроваджувати інновації¹⁵. Впровадження інновацій посилює відносні переваги великих підприємств за витратами, що з часом монополізує ринок. Якщо граничні витрати залишаються постійними і всередині сектора відсутній повний ефект поширення знань, на ринку може

спостерігатись природна монополія¹⁶. У випадку повного ефекту поширення знань у секторі може сформуватись конкурентне середовище, однак жодне підприємство не враховуватиме можливі екстернальні ефекти від інвестицій у інноваційну активність.

З високою ймовірністю реальний стан багатьох ринків, особливо наукоємних послуг, можна охарактеризувати як монополістичну конкуренцію з частковим міжсекторальним ефектом поширення знань. У такому випадку можна виділити дві причини дисфункцій ринкового механізму, наслідком чого є недовиробництво і недоінвестиції в інноваційну активність: ринкова влада і неврахування підприємствами потенційних вигід інших виробників від використання результатів їхньої інноваційної активності (табл. 1).

Монополія може спричиняти як статичну, так і динамічну неефективність ринку¹⁷. Монополісти часто недооцінюють статичні вигоди від виробництва знань, ігнорують екстернальні ефекти від упровадження інновацій, а також не враховують можливі майбутні заощадження на витратах, що призводить до суспільно неоптимального рівня інноваційної активності. Чим більшу ринкову владу мають підприємства, тим меншими будуть загальні обсяги виробництва і, відповідно, меншою буде інтенсивність їхньої інноваційної активності. Рівень інвестицій в інновації може бути оптимальним і за умов недовиробництва. Та коли існує неоптимальний рівень інноваційної активності на монополізованих ринках, то йдеться про відносну неоптимальність порівняно із випуском і, відповідно, інвестиціями в інноваційну активність за умов Парето-ефективної ринкової рівноваги. Одночасно у відповідних секторах сповільнюватимуться темпи зростання продуктивності. Динамічні ефекти монополії виражаються у деінтенсифікації інноваційної активності та збільшенні

¹⁴ Негативний ефект масштабу – це збільшення середніх витрат виробництва зі зростанням розміру підприємства.

¹⁵ Більші підприємства отримують конкурентні переваги за рахунок пропорційності між зменшенням витрат унаслідок впровадження інновацій і збільшенням обсягів виробництва.

¹⁶ Природна монополія також може бути наслідком надзорської системи захисту ОПВ. Наприклад, жорстка система патентного права США може формувати передумови до квазімонополізації ринку.

¹⁷ Ці неефективності вже закладені в умовах оптимального виробництва: граничний продукт + майбутні заощадження на витратах унаслідок впровадження інновацій = теперішні граничні витрати.

витрат виробництва у наступних періодах, що також призводить до недовиробництва. Звісно, праця, вивільнена внаслідок монополізації, перерозподіляється до інших секторів економіки. Якщо сектори-бенефіціари матимуть нижчий рівень інноваційної активності,

то загальні темпи економічного зростання сповільняться. Також наслідком монополізації ринку є зменшення реальних заробітних плат, що призводить до зменшення рівноважної пропозиції праці і, відповідно, зниження інтенсивності інноваційної активності.

Таблиця 1

Дисфункції ринку за структурою ринку і ефектом поширення знань

Поширення знань / Структура ринку	Частковий ефект	Повний ефект
Досконала конкуренція	Дисфункції відсутні	Недоінвестиції в інноваційну активність
Монополістична конкуренція	Недовиробництво	Присутні обидві дисфункції

Джерело: Stiglitz J., Greenwald B. *Creating a Learning Society: A New Approach to Growth, Development, and Social Progress*. N.Y.: Columbia UP, 2014. 680 p.

Необхідно зауважити, що методологія аналізу часткової рівноваги, яку, зокрема, використовував Й.Шумпетер, допускає робити висновки про можливі переваги монополізації ринку в контексті виробництва знань. Монополія не дозволяє підприємствам повністю інтерналізувати вигоди від упровадження інновацій. Однак сучасний неокласичний аналіз передбачає використання моделей загальної рівноваги, які дозволяють враховувати несприятливі ефекти від упровадження інновацій і можливі наслідки державних інтервенцій.

Інформаційна асиметрія – це провал ринку, що породжений несиметричним розподілом інформації між учасниками ринку і здебільшого виражається у двох ефектах: моральному ризику і несприятливому відборі. Моральний ризик є різновидом опортуністичної поведінки сторін після укладення договору. Наприклад, підписання страхового поліса демотивує страхувальника запроваджувати додаткові запобіжні заходи проти настання страхового випадку. Несприятливий відбір виникає, коли поінформований учасник ринку приймає рішення, що негативно впливає на інших учасників, які не володіють тією ж інформацією. У контексті інноваційних процесів інформаційна асиметрія пов'язана з процесом передачі знань. Так, інформація або релевантне знання можуть бути предметом

торгівлі лише за наявності споживчої цінності. Продавець інформації стикається із ризиком втрати інформацією своєї споживчої цінності після її розкриття для покупця. Як наслідок, продавець схильний переоцінювати інформацію і завищувати ціну на неї. Покупець, у свою чергу, стикається з ризиком недооцінки споживчої цінності інформації і схильний до заниження ціни. Разом ці ефекти призводять до скорочення ринку. Наприклад, значна асиметрія інформації притаманна секторам ділових і науково-дослідних послуг через складність оцінювання споживчої цінності результатів відповідних видів економічної діяльності.

Для виробників послуг процес упровадження нетехнологічних інновацій також потребує значних інвестицій у навчання. Наприклад, виробники ділових послуг залежать від неявних знань і навиків персоналу. Неявні знання, як правило, є результатом навчання, практично не піддаються кодифікації і не можуть бути так легко передані іншим працівникам. Оскільки віддача від інвестицій у навчання характеризується значною невизначеністю і тривалістю, це демотивує виробників послуг вкладати кошти у професійний розвиток персоналу.

Через значну неоднорідність СП, зазначені провали ринку по-різному впливають на виробників послуг. П. ден Гертог і Л.Рубалкаба

виділяють найбільш характерні провали ринку в СП¹⁸. Монополізація і ефект поширення знань є найбільш характерними для інноваційних процесів у виробництві транспортних, персональних, поштових, ділових і фінансових послуг. Інформаційна асиметрія частіше спостерігається на ринках телекомунікаційних і ділових послуг. Дослідники, зокрема, підкреслюють, що зазначені провали ринку можна усунути шляхом проведення ДПП з урахуванням секторальних особливостей інноваційної активності.

Інструменти ДПП, орієнтовані на усунення провалів ринку в СП, спрямовані на полегшення інноваційної активності та захист результатів виробництва знань. Заходи ДПП, як правило, пов'язані як зі зменшенням витрат на впровадження інновацій, так і зі збільшенням віддачі від інвестицій в інноваційну активність. На практиці державні заходи у вигляді фіскального стимулювання інноваційної активності спрямовані здебільшого на усунення асиметрії інформації або ринкової влади. Нівелювання екстернальних ефектів здійснюється, як правило, за рахунок прямої державної підтримки або через систему захисту ОПІВ¹⁹.

Еволюційно-системний підхід – провал системи. З 1990-х років, із розвитком теорій еволюційної економіки і національних інноваційних систем та їхньої адаптації до СП²⁰, почав формуватися новий підхід до обґрунтування заходів ДПП²¹. Оскільки еволюційно-системний підхід передбачає дослідження інноваційного процесу як комплексу взаємодій між гетерогенними акторами в певному інсти-

туційному середовищі²², то підґрунтям для державного втручання в інноваційну сферу слугуватиме провал системи²³ забезпечити ефективність такої взаємодії²⁴. Тобто необхідною умовою державних інтервенцій є наявність дисфункції системи²⁵. Дослідження національних інноваційних систем свідчать про домінуючі провали систем, які П. ден Гертог і Л.Рубалкаба адаптували до особливостей інноваційної активності виробників послуг¹⁸.

Провал акторів, що пов'язаний з неадекватністю інноваційного потенціалу підприємств вимогам ринку. Для виробників послуг він виражається у невідповідності людського капіталу, від якого залежить здатність підприємства ідентифікувати релевантний попит і впроваджувати інновації.

Провал інфраструктури пов'язаний із проблемами ефективності взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу всередині інноваційної системи. Наприклад, більшість урядових заходів, спрямованих на розвиток інноваційної інфраструктури, зосереджені на створенні центрів поширення технологічних знань і не враховують потреб виробників послуг. Об'єкти інноваційної інфраструктури, на кшталт технопарків, технологічних центрів і бізнес-інкубаторів, орієнтовані на усунення провалів взаємодії, як правило, у промисло-

¹⁸ Den Hertog P., Rubalcaba L. Policy frameworks for service innovation: a menu-approach. *The Handbook of Innovation and Services. A Multi-Disciplinary Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar, 2010. P. 621–652.

¹⁹ Magro E., Wilson J. Complex innovation policy systems: Towards an evaluation mix. *Research Policy*. 2013. Vol. 42. P. 1647–1656.

²⁰ Andersen B., Metcalfe S., Tether B. Distributed Innovation Systems and Instituted Economic Processes. *Innovation Systems in the Service Economy: Measurement and Case Study Analysis*. N.Y.: Springer, 2000. P. 15–42.

²¹ Bleda M., Del Río P. The market failure and the systemic failure rationales in technological innovation systems. *Research Policy*. 2013. Vol. 42. P. 1039–1052.

²² Chaminade C., Edquist C. Rationales for Public Policy Intervention in the Innovation Process: Systems of Innovation Approach. *The Theory and Practice of Innovation Policy. An International Research Handbook*. Cheltenham: Edward Elgar, 2012. P. 95–114.

²³ Під неспроможністю системи ми будемо розуміти структурні, інституційні та регуляторні дисфункції, які призводять до суспільно неоптимального рівня виробництва знань та інноваційної активності.

²⁴ Насправді принцип оптимальності або ефективності у контексті еволюційно-системної теорії набуває дещо іншого значення, ніж у неокласичному розумінні. Ортодоксальна теорія передбачає порівняння реальної та оптимальної моделей економіки. Неортодоксальна теорія спирається на еволюційний механізм, який обумовлює траєкторію руху інноваційної системи і не дозволяє їй досягти стану рівноваги. Унікальність досвіду кожної країни свідчить про недоречність застосування єдиної оптимальної інноваційної системи.

²⁵ Rubalcaba L., Gallego J., Den Hertog P. The case of market and system failures in services innovation. *Service Industries Journal*. 2010. Vol. 30 (4). P. 549–566.

вості. Водночас проблеми взаємодії виробників послуг здебільшого залишаються поза увагою.

Провал інститутів пов'язаний з проблемами формування стимулів до впровадження інновацій. Ефективні інститути стимулюють підприємців засновувати інноваційно активні компанії. Наприклад, саме інституційне середовище США дозволило Л.Пейджу та С.Бріну створити *Google*— одну з найбільш інноваційно активних компаній у світі. Завдяки якісним інститутам їм вдалося забезпечити фінансування своїх проектів і найняти кваліфікованих спеціалістів. Відсутність нездоланих бар'єрів виходу на ринок та стабільність "правил гри" забезпечили необхідні умови для розвитку інноваційно активного бізнесу²⁶.

Провал середовища пов'язана з проблемами рамкових умов, що впливають на ефективне функціонування інноваційної системи. До таких умов зокрема належать культурні норми і суспільні цінності, які впливають на формування інноваційної культури споживача. Сьогодні ж урядові заходи, спрямовані на формування інноваційної культури, як правило, орієнтовані на технологічні інновації. Однак уряд може сприяти впровадженню інноваційних послуг, що може спричинити ефект наслідування приватними виробниками послуг. Логіка така: періодично впроваджуються інноваційні соціальні послуги, споживач починає швидше адаптуватись до нового, розширює свій кругозір і починає формувати власний запит на інновації, приватний сектор реагує на зміни вподобань і збільшує інтенсивність інноваційної активності. Такі заходи змінюють переваги споживачів через інноваційну культуру.

Еволюція урядових стратегій стимулювання інноваційної активності зумовила використання складніших комбінацій інструментів ДПП. Однією з причин такого ускладнення є співіснування двох теоретичних обґрунтувань державного втручання в інноваційну сферу: неокласичного – провал ринку і еволюційного – провал системи. Концепцію використання комбінації інструментів обох теоретичних пі-

дходів називають *policy-mix*²⁷. Крім того, *policy-mix* також пов'язана із використанням інструментів, що враховують особливості інноваційної активності виробників послуг. Уряди деяких країн використовують *policy-mix* з метою стимулювання інновацій у СП (табл. 2).

Комплекс заходів ДПП у сфері інтелектуальної власності, пов'язаний з особливостями захисту ОПВ виробниками послуг. Так, на виробників послуг припадає лівова частка зареєстрованих об'єктів авторського права. Частково це пояснюється поширеною практикою використання засобів захисту авторського права розробниками програмного забезпечення. Іншим інструментом державної підтримки є стимулювання попиту на інновації в СП. Уряд може здійснювати держзакупівлі інноваційних послуг. Якщо припустити, що цей механізм є конкурентним, то він може ефективно стимулювати інноваційну активність²⁸.

Відповідно до результатів обстежень інноваційної діяльності, відсутність кваліфікованої праці є однією з найбільших перепон для інноваційної активності в СП і особливо для виробників наукоємних послуг²⁹. Заходи державної політики, спрямовані на підтримку професійного розвитку персоналу, з акцентом на формуванні навичок адаптації у міжкультурному середовищі, можуть полегшити процес залучення кваліфікованої праці в СП.

Висока інтенсивність створення стартапів, як правило, свідчить про значний інноваційний потенціал СП. Так, у 2016 р. найбільша кількість стартапів була заснована у секторі виробництва наукоємних послуг³⁰. На етапі створення стартапів особливої ваги набуває питання доступу до венчурного капіталу³¹.

²⁷ Flanagan K., Uyara E., Laranja M. Reconceptualising the 'policy mix' for innovation. *Research Policy*. 2011. Vol. 40 (5). P. 702–713.

²⁸ Edler J., Georghiou L. Public procurement and innovation – Resurrecting the demand side. *Research Policy*. 2007. Vol 36. P. 949–963.

²⁹ Kestenbaum J. Taking services seriously. How policy can stimulate the 'hidden innovation' in the UK's services economy. London: NESTA, 2008. 70 p.

³⁰ Kollmann T. European Startup Monitor 2016. Berlin: German Startups Association, 2016. 112 p.

³¹ Лапко О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки. *Економіка та право*. 2006. № 2. С. 25–42.

²⁶ Acemoglu D., Robinson J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. N.Y.: Crown Publishers, 2012. 544 p.

Заходи державного стимулювання інноваційної активності в СП

Заходи	Провал ринку/системи	Тип політики (гор./вер./нап.*)	Приклади країн
Впровадження особливих режимів захисту ОПВ	+ / +	- / + / +	Швеція, Бельгія
Державні закупівлі інновацій у СП (стимулювання попиту)	+ / +	+ / + / -	Естонія, Швеція, Болгарія
Сприяння збільшенню пропозиції кваліфікованої праці	- / +	+ / - / +	Фінляндія, Ірландія, Литва
Сприяння створенню стартапів і доступу виробників послуг до венчурного капіталу	+ / +	+ / - / +	Фінляндія, Португалія Ірландія, Чехія
Впровадження стратегій розвитку, що охоплюють інновації в СП	+ / +	+ / + / -	Іспанія, Литва, Люксембург
Лібералізація і дерегуляція СП	+ / +	+ / - / -	Швеція

* Гор. – горизонтальна, вер. – вертикальна, нап. – направлена.

Джерело: Van Cruysen A., Hollanders H. Are specific policies needed to stimulate innovation in services? Promoting Innovation in the Services Sector. Geneva: UN Publications, 2011. P. 77–99.

У разі недорозвиненості ринків капіталу, за відсутності достатніх фінансових ресурсів³² кількість нових інноваційно активних малих і середніх підприємств (МСП) зменшуватиметься. Державна підтримка стартапів у формі спільного фінансування або держгарантій також може забезпечити інтенсифікацію інноваційної активності у секторі виробництва наукоємних послуг.

Дослідження В.Вахітова і О.Шепотила зазначає позитивний ефект від лібералізації СП на продуктивність промислових виробників. Для невеликих підприємств цей ефект виявився відносно більшим, що дозволяє уряду обґрунтовано проводити державне стимулювання інноваційної активності МСП³³. Б.Клишук і В.Зеленюк зазначають про неоднозначність впливу політики лібералізації у короткостроковій перспективі. Зокрема, лібералізація ринку фінансових послуг у країнах з перехідною економікою супроводжується уведенням

жорсткіших вимог до рівня капіталу. Виконуючи регуляторні норми, банки зменшують активи, через що скорочується кредитування і зростають відсоткові ставки. Це веде до збільшення витрат підприємств і зниження їхньої продуктивності. Проте довгострокові позитивні ефекти цілком компенсують початкові негативні флуктуації³⁴. Загалом емпіричні дослідження засвідчують позитивний вплив лібералізації ринків послуг на продуктивність виробництва, зокрема через інтенсифікацію інноваційної активності³⁵.

У деяких європейських країнах уже почали імплементацію стратегій інноваційного розвитку, орієнтованих на СП. Наприклад, Фінляндія є країною з найбільшим серед країн ЄС досвідом щодо впровадження заходів стимулювання інноваційної активності в СП. З початку 1990-х років уряд Фінляндії запровадив стратегію інноваційного розвитку, що дозво-

³² Шубравська О., Прокопенко К. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 77–81.

³³ Вахітов В., Шепотило А. Влияние либерализации услуг на производительность в промышленности: украинский опыт. *Влияние либерализации сферы услуг на производительность отрасли, экспорт и развитие: эмпирические исследования в странах с переходной экономикой*. М.: Издательство "Весь Мир", 2012. С. 23–54.

³⁴ Клишук Б., Зеленюк В. Влияние либерализации сферы услуг на производительность фирм в Восточной Европе и Центральной Азии. *Влияние либерализации сферы услуг на производительность отрасли, экспорт и развитие: эмпирические исследования в странах с переходной экономикой*. М.: Издательство "Весь Мир", 2012. С. 55–83.

³⁵ Baldwin J., Gu W. Trade Liberalization: Export-market Participation, Productivity Growth, and Innovation. *Oxford Review of Economic Policy*. 2004. Vol. 20 (3). P. 372–392.

лила істотно покращити існуючу практику ДПП. Нова стратегія визначила ключову роль в інноваційній системі Фінляндії агентства з фінансування досліджень *Tekes* і запровадила низку програм сприяння інновацій у СП. Однією з найбільш відомих стала програма *SERVE*. У рамках цієї програми проведено форсайтні дослідження – *Finnsight 2015*, які спрямовано на виявлення потенційних точок зростання в СП і нових сфер упровадження нетехнологічних інновацій³⁶.

З 2012 р. консорціум європейських країн почав розробляти бенчмарк-рекомендації для ДПП у СП. Цей проект отримав назву *EPISISINNO-Net* і координувався державним агентством Фінляндії з фінансування досліджень *Tekes* за фінансової підтримки Єврокомісії. Метою проекту було посилення міжнародної взаємодії щодо координації заходів ДПП у СП на стратегічному і оперативному рівнях. Результати реалізації проекту були закріплені у так званих гельсінських принципах: для отримання державної підтримки виробники послуг повинні мати інноваційний потенціал, реалізація якого сприятиме прискоренню темпів економічного зростання. У цьому контексті однією з цілей ДПП має бути формування сприятливого середовища для інноваційної активності виробників послуг.

Формування *policy-mix* та вибір інструментів ДПП є наріжним каменем державного стимулювання інноваційної активності в СП. С.Боррас і Ч.Едквіст запропонували три принципи відбору заходів ДПП³⁷: релевантність – інструменти мають відповідати сфері застосування; спрямованість – інструменти мають бути спроектовані для вирішення конкретних завдань; комплексність – необхідно використовувати пул комплементарних інструментів. Тенденції у практиці ДПП показують відносно більшу ефективність використання комплексу інструментів ДПП, сформованого з урахуванням комплементарності заходів державної політики та особливостей інституціонального середовища країни впровадження.

Однак більшість перерахованих заходів ДПП є досить екзотичними формами державного стимулювання інноваційної активності. Через значні варіації у "дизайні" окреслених інструментів складно об'єктивувати принципи їхнього використання у різних країнах. Відповідно найпоширенішими заходами ДПП, особливо у країнах – членах ОЕСР та ЄС, є фіскальні інструменти у формі прямого і непрямого субсидування інноваційної активності підприємств.

Загалом вибір адекватних інструментів ДПП є ключовим завданням у процесі проведення державного стимулювання інноваційної активності в СП. Кожен з обраних інструментів має бути спрямований на усунення відповідного провалу ринку (ефект поширення знань, асиметрія інформації, ринкова влада тощо) або провалу системи (актори, інститути, інфраструктура, ділове середовище тощо). Процес ідентифікації дисфункцій є унікальним для кожної країни і сфери застосування ДПП. Використання навіть споріднених політичних заходів матиме відмінності у дизайні інструментів, які бажано використовувати у комплексі. Розробляючи *policy-mix*, необхідно керуватись принципом комплементарності інструментів ДПП і враховувати особливості застосування кожного з них.

Висновки. Результати аналізу підходів до обґрунтування необхідності державних інтервенцій в інноваційні процеси СП дозволили нам виділити дві теоретичні перспективи: неокласичну – провали ринку і еволюційну – провали системи. У контексті інноваційної активності виробників послуг перша здебільшого пов'язана з ефектом поширення знань, асиметрією інформації і ринковою владою, а друга – з неспроможністю акторів, інститутів, ділового середовища та інфраструктури. Запровадження комплексу заходів ДПП має бути спрямоване на усунення ідентифікованих неспроможностей. Ми також виявили, що у багатьох країнах – членах ЄС застосовують систему *policy-mix*, тобто пул комплементарних інструментів ДПП, які спрямовані на вирішення широкого спектра завдань у різних видах економічної діяльності.

³⁶ Salo A. Services and Service Innovations. *Finn Sight 2015*. Helsinki: Libris, 2015. P. 16–19.

³⁷ Borrás S., Edquist C. The choice of innovation policy instruments. *Technological Forecasting and Social Change*. 2013. Vol. 80 (8). P. 1513–1522.